

Maastricht

in Beeld

Kaarten &
plattegronden

59-1

mei 2024

Kaarten & plattegronden van Maastricht deel 1

Er zijn in de loop van ruim vier eeuwen diverse kaarten gemaakt waar Maastricht op staat. Niet alleen van de stad zelf, maar ook van de wijde omgeving omdat die om politieke of militaire redenen nauwkeurig in beeld moest worden gebracht. De kaarten waren ook bedoeld voor het publiek om een reisroute op te kunnen uitstippelen.

Er zijn drie soorten kaarten.

1. de plattegronden. De stad en omgeving zijn twee dimensionaal afgebeeld op een vel papier, we kijken recht omlaag;
2. de panorama's. Ook twee dimensionaal, maar nu in vogelperspectief;
3. de maquettes, drie dimensionale kaarten. In Frankrijk noemt men ze *plans reliefs*, reliëfkaarten.

In de magazines laat ik een aantal van de belangrijkste kaarten zien. En een enkele maquette. Zo krijgen we een prachtig beeld van de stad door de eeuwen heen. Ook komt er wat van de ontwikkelingen van de cartografie, het kaartenmaken, aan bod.

Het aantal kaarten was zo groot, dat ik er drie magazines van moest maken. Deel 1 van 1575 tot 1703, deel 2 van 1745 tot 1828, deel 3 over de rest. Op de voorpagina zien we een fragment van de kaart van Braun & Hogenberg, de Brusselsepoort. Links is een fragment van de kaart van John Scott.

Inhoud

1575	Braun en Hogenberg
1580	Mario Cartaro en Pierre Le Poivre
1587	Simon de Bellomonte
1632	Fredrik Hendrik de Stedendwinger
1652	Blaeu
1673	John Scott
1703	Jan van Call (II)

Bronvermelding

De afbeelding rechts is uit Simon de Bellomontes panorama, zie verderop. Op een wolk, in een omsloten tuin, zit de Stedenmaagd. Ze heeft het schild met de ster van de stad op haar schoot. En ze houdt twee wapenschilden op. Die symboliseren de tweeherigheid. Links het schild van de prinsbisshop van Luik, rechts dat van de hertog van Brabant.

De omsloten of omheinde tuin (*hortus conclusus*) is een beeld uit het christendom, de Mariaverering. Deze omheining is gemaakt van gevlochten wilgentenen en is bedoeld om onbevoegden buiten te houden en dat wat binnen is te beschermen. Zo staat de *hortus conclusus* ook symbool voor de ommuurde vestingstad.

Het was in oude kaarten vaker gebruikelijk om mensen en andere figuren ter versiering af te beelden. Vaak personificaties, religieuze of mythologische voorstellingen. En wat aankleding, zie de ploegende boer op de akker en het scheepvaartverkeer op de Maas.

In de kaart van Braun en Hogenberg op de volgende pagina zien we beide schilden terug.

1575 Braun & Hogenberg

Georg Braun (1541-1622) was een Duitse cartograaf uit Keulen. Hij maakte tussen 1572 en 1618 samen met Frans Hogenberg de *Civitates orbis terrarum*.

Frans Hogenberg (1535-1590) was een Brabantse cartograaf, tekenaar, schilder, graveur en uitgever. Hij tekende kaarten en maakte tekeningen voor uitgeverijen in Nederland, Duitsland en Engeland. Behalve. Hij overleed in Keulen.

De Civitates is een stedenatlas in zes delen. Ieder deel werd vaak herdrukt, het laat zien hoe populair de atlassen waren. Bij de stadsgezichten en plattegronden stonden korte beschrijvingen in het Latijn.

Maastricht staat in deel 2, *De Praecipuis, Totius Universi Urbibus, Liber Secundus*. De eerste uitgave daarvan was in 1575.

De kaarten werden in een metalen plaat (koper, ijzer) gegraveerd en daarmee werden afdrucken in zwarte inkt op wit papier gemaakt. Die werden met de hand met dunne verf ingekleurd. Vandaar dat er zoveel dezelfde kaarten zijn in verschillende uitvoeringen

Het is erg knap om zulke 'luchtfoto's' te maken. Men had immers geen enkele mogelijkheid om de hoogte in te gaan en van bovenaf de plattegrond te tekenen. Het betekende nauwkeurig meten: lengtes van straten, hoeken van hoeken, rondingen van bochten. En dan nauwkeurig construeren op schaal op papier. Als men dat nauwkeurig genoeg gedaan heeft, past het laatste stuk er precies in. Het vereist goed meetgereedschap en een scherp oog.

Hieronder zien we een fragment van een panorama van Braun en Hogenberg: Maastricht vanuit het oosten. Zo zijn mooi de contouren van de stad te zien; kerktoeren en andere belangrijke gebouwen zijn genummerd; de namen zijn terug te vinden in een legenda.

1580 Mario Cartaro en Pierre Le Poivre

Mario Cartaro (1540-1620) was een Italiaanse graveur en tekenaar en hij verkocht drukwerk.

Kaart links is van 1580, de gebeurtenis van 1579. In dat jaar belegerde Alexander Farnese (de hertog van Parma) de stad door er een circumvallatielinie omheen te leggen, een ring van van forten en schansen verbonden door loopgraven, om de stad af te sluiten zodat bevoorrading niet meer mogelijk was. Zelfs de Maas was afgesloten met schipbruggen, we zien de situatie op de kaart. In de kaart staan legereenheden met aantallen soldaten. In totaal tienduizenden in slagorde met de lansen omhoog en vaandels daartussen. De stad wordt vanuit schansen hevig bestookt met kanonnen.

In de legenda staat MASTRIH FORTEZZA IN FIANDRA: Maastricht, fort in Vlaanderen. Helemaal onderaan de naam van de cartograaf: Marius Cartarus. De kaart heeft een zeer hoog vogelperspectief, we kijken vanuit de hoogte schuin naar beneden. Maar wie goed naar de stad kijkt, ziet dat die niet lijkt

op Maastricht, maar eerder op een Italiaanse stad tegen een heuvel. De Onze Lieve Vrouwe, de Markt en het Vrijthof ontbreken en de kerken daar ook. De stadsmuren en poorten kloppen wel.

Ook bij de kaart van Le Poivre hieronder klopt er van de stad niet veel. Niet verwonderlijk, de cartografen werkten voor de belegeraars, niet voor de onbeduidende inwoners.

1587 Simon de Bellomonte

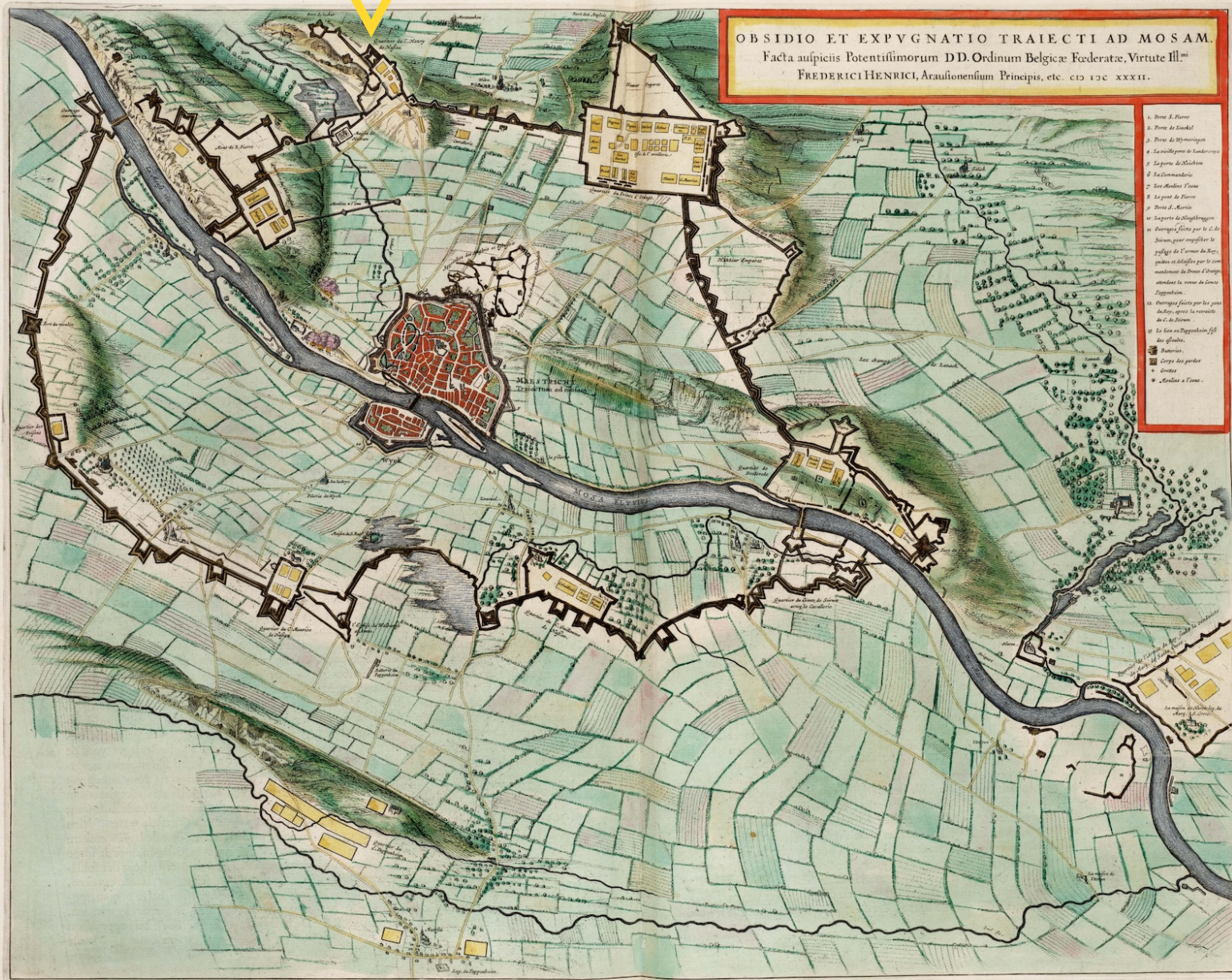
Simon de Bellomonte (1526-1615) is vooral bekend als cartograaf, hij werkte voor Braun en Hogenberg. Geboren en overleden in Beaumont in Henegouwen, men noemde hem ook Simon de Beaumont. Hij heeft jaren in Maastricht gewoond en werkte voor de Sint-Servaaskerk. In de Maastrichtse buurt Randwyck is een straat naar hem genoemd.

Deze kaart is eigenlijk een schets van het stratenplan van een deel van de stad. Getekend in 1587, het origineel ligt in de Bibliothèque National

de France in Parijs. Voor de oriëntatie: we zien een deel van de stad binnen de eerste omwalling. Onderaan de Maas, Mosa fl(uvius). Iets rechts van het midden de Aw Br  gk die hier *Pons Mosa* heet.

Het is niet duidelijk of deze schets tot een plattegrond heeft geleid. De Bellomonte heeft van Maastricht ook een panorama gemaakt in vogelperspectief, zie hieronder. Maar dit is toch de manier waarop een cartograaf moet beginnen: al wandelend, metend en schetsend een beeld vormen van afstanden, hoeken en bochten. Uiteindelijk moet elke straatlengte kloppen.

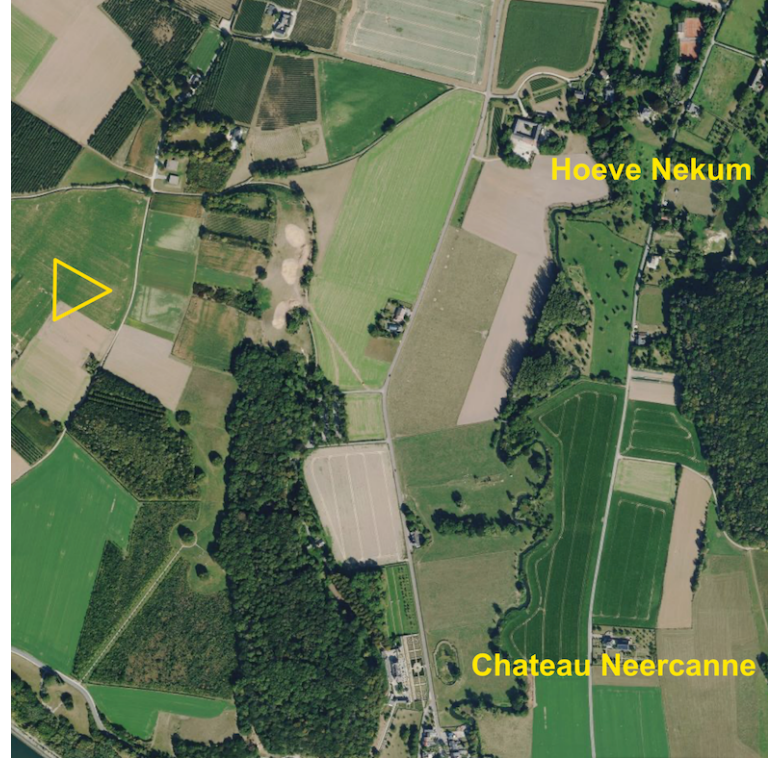

1632 Fredrik Hendrik de Stedendwinger

We zien opnieuw een circumvallatielinie in een ruime boog om de stad. Deze is van Fredrik Hendrik die in 1632 de stad wilde veroveren op de Spanjaarden. Zijn hoofdkwartier was op de Dousberg, bovenaan in het midden. De linie had een binnenkant om te voorkomen dat men de stad kon verlaten en een buitenkant als verdediging tegen aanvallen van buitenaf. Men noemt dat een contravallatielinie. Aan de buitenkant zien we bastions en hoornwerken. Ook nu lagen er schipbruggen in de Maas. In de titel staat OBSIDIO ET EXPVGNATIO TRAIECTI AD MOSAM: Beleg en Verovering van Maastricht. In de legenda staan de stadspoorten, bruggen, grotten, molens en bossen. Hoogtes worden met donkerdere kleuren aangegeven.

Het beleg duurde van 9 juni tot 22 augustus. Men herinnerde zich de ellende van 1579 nog zo goed dat er onderhandelingen werden afgedwongen, de stad en het garnizoen capituleerden; Maastricht viel onder de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Katholieken en protestanten kregen gelijke rechten en de tweeherigheid, het condominium, bleef bestaan.

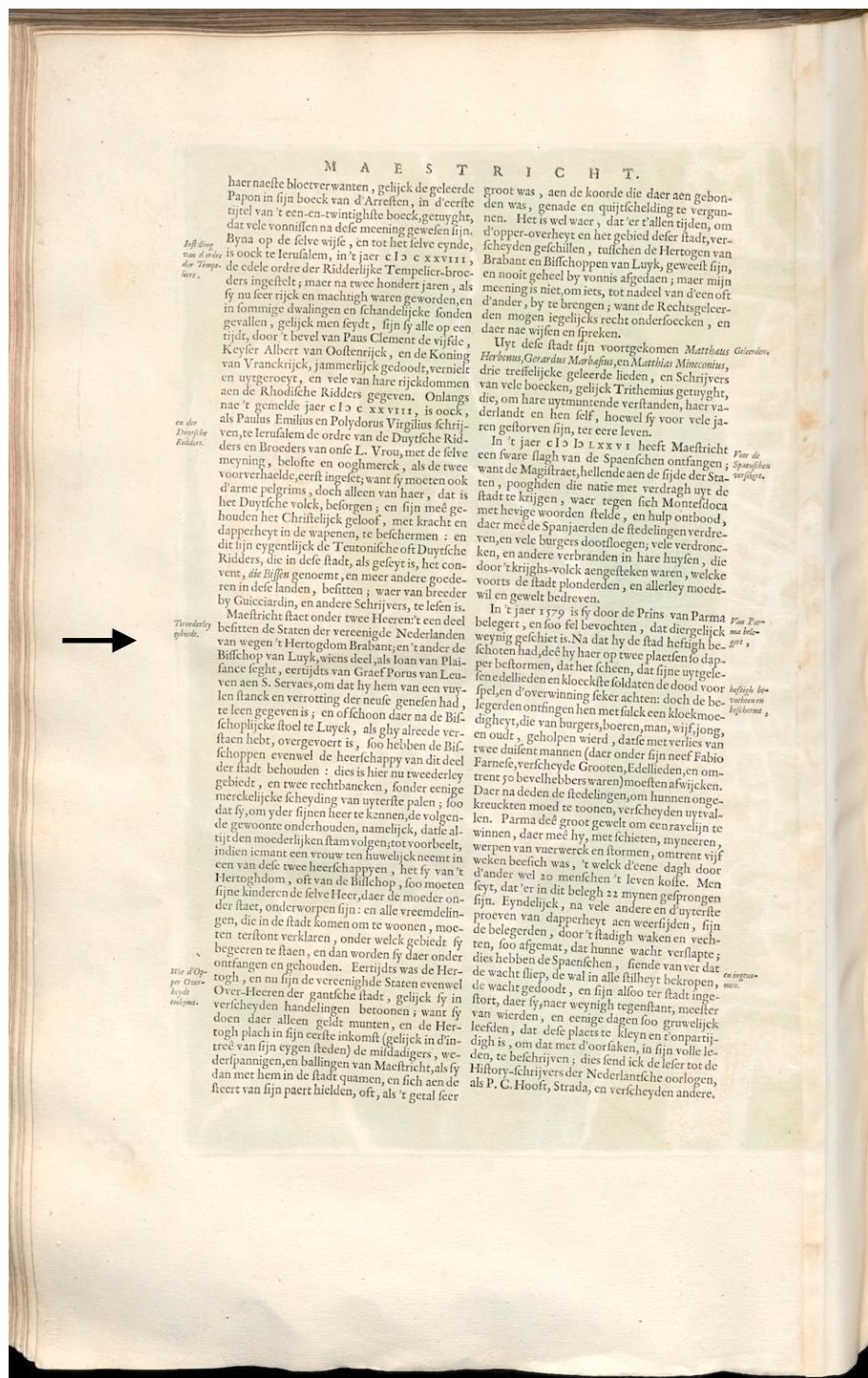
Bij de gele pijl op de foto rechtsboven is in het veld heel flauw een hoornwerk te zien in de vorm van een W. Op de onderste foto zien we het bij de gele pijl ingetekend. Op de kaart links zien we de plek in geheel. De satellietfoto werd gemaakt op het moment dat er nog nauwelijks iets groeide op de akker. Maar omdat de bodem onder het voormalige hoornwerk wat was ingeklonken en meer vocht vasthield, was de groei van het gewas daar al iets eerder begonnen. Een boodschap uit het verleden, luchtfoto-archeologie. De foto rechtsboven heb ik gemaakt met Apple Kaarten satellietweergave.

Willem Jansz. Blaeu (1571-1638) was cartograaf en hij maakte globes, wereldkaarten in de vorm van een bol. De kaart links maakt deel uit van een atlas waarin meer steden stonden: de *Theatrum Orbis Terrarum* (Tooneel der Wereld). Een lijvig boek met 159 kaarten. De atlas was was zo'n succes dat die lang na Blaeu's dood doorontwikkeld werd, 'met onvermoeiden yver'. Het bedrijf werd overgenomen door Willems zoons Joan en Cornelis

In het Toneel der Steden staan kaarten en beschrijvingen, die van Maastricht staat hiernaast. Bij de pijl gaat het over 'Tweederley gebiedt', de tweeherigheid: *Maeſtricht ſtaet onder twee Heeren: 't een deel beſitten de Staten der vereenigde Nederlanden van wegen 't Hertogdom Brabant; en 't ander de Biſſchop van Luyk, wiens deel, als Joan van Plaifance ſeght, eertijds van Graef Porus van Leuven aen S. Servaes, om dat hy hem van een vuylen ſtanck en verrotting der neufe genefen had, te leen gegeven is, en offſchoon daer na Biſſchoplijke ſtoel te Luyk, als ghy alreede verſtaen hebt, overgevoert is, foo hebben de Biſſchoppen evenwel de heerſchappy van dit deel der ſtadt behouden: dies is hier nu tweederley gebiedt, en twee rechtbanken, ſonder eenige merckelijcke ſcheiding van uyterſte palen; foo dat fy, om yder ſijen heer te kennen, de volgende gewoonte onderhouden, namelijk, datſe altijt...* Ik heb het eind van de zin niet ontdekt.

1673 John Scott

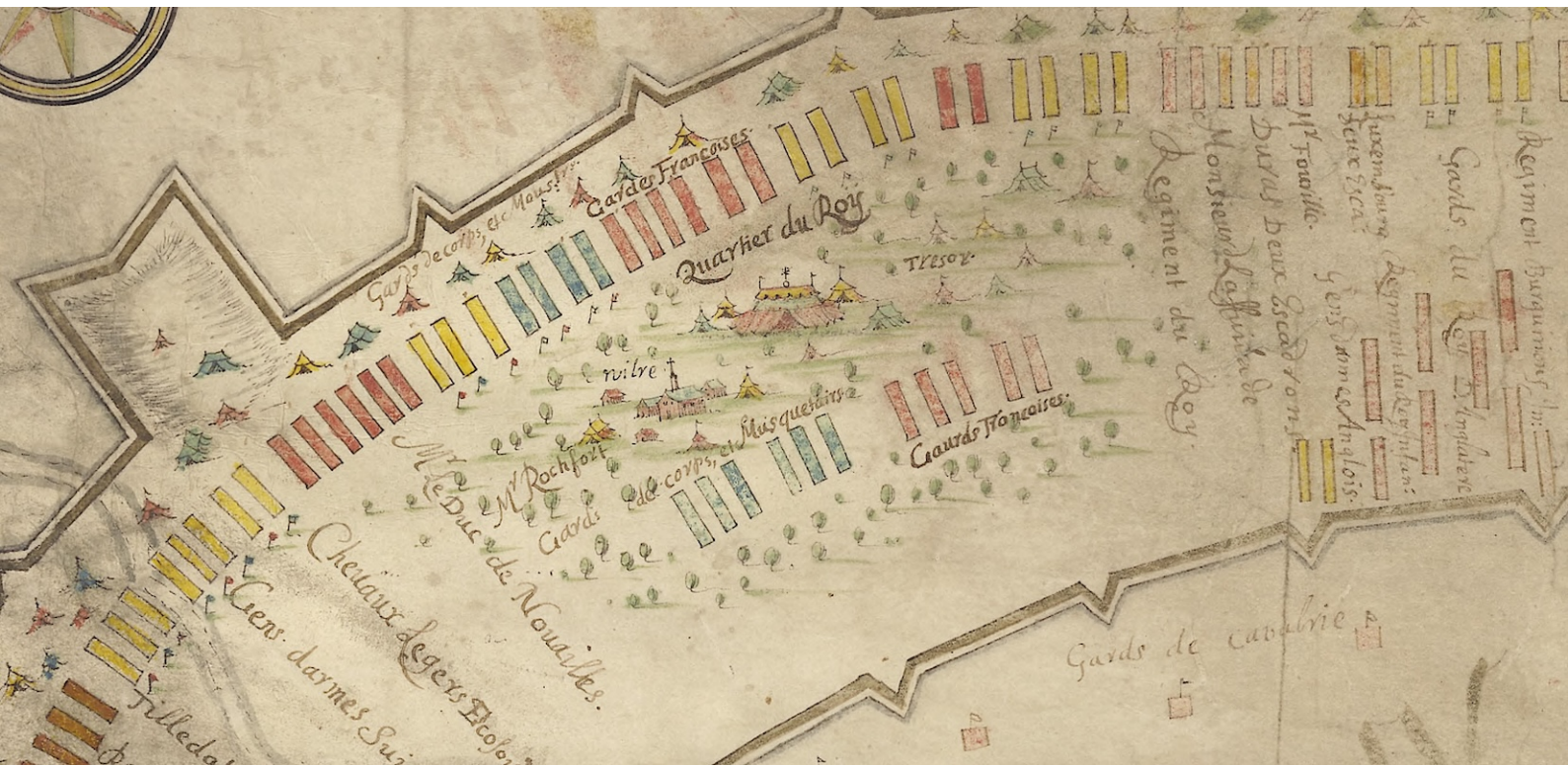
1672 was het Rampjaar, de Republiek werd van alle kanten aangevallen. Ook door Lodewijk XIV die toen tot ver in het noorden kwam. Op de terugweg besloot hij Maastricht aan te vallen. De belegering duurde 17 dagen, toen werd de stad ingenomen.

De belegering was tot in de puntjes voorbereid, zo laat deze tekening zien. Die is gemaakt door kapitein John Scott, roemruchte cartograaf van de Engelse koning Karel II. We zien twee ringen rond de stad. De binnenste is de circumvallatielinie en de buitenste de contravallatielinie. En ook weer verschillende schipbruggen. Tegen de buitenlinie aan zitten de Franse troepen, hun kampen zijn met gekleurde vlakjes aangegeven en vermeld zijn de legereenheden.

Linksboven, rondom Wilre (Wolder), ligt het *Quartier du Roy*, de reusachtige tent in het kamp van koning Lodewijk. Daar ligt ook het kamp van *les Musquetaires*, de Muskietiers. Links zien we op de Sint-Pietersberg twee schansen vanwaar batterijen kanonnen de stad bestoken. En we zien de loopgraven die zigzaggewijs naar de stad lopen.

In de legenda linksonder staat vermeld dat bij E (in de buurt van de Tongerse Poort en de loopgraven) *the Place where Monsieur Artinian was Kiled*, de plaats waar d'Artagnan sneuvelde.

Rechtsonder, in gekleurde blokjes, de schaal:
Eschelle de quatre cens vings Thoises Francoises
A Scale of halfe an English Mille
Zynde 210 Rynland Rooden.
(210 Rijnlandse roeden is ruim 791 meter).

Bronvermelding

Titelpagina

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=146088770>

1575 Braun en Hogenberg

<https://datnarrenschip.s3.amazonaws.com/9439.jpg>

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frans_Hogenberg,_Traiectum_ad_Mosam_\(FL167448711_2370135\)_-_cropped.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frans_Hogenberg,_Traiectum_ad_Mosam_(FL167448711_2370135)_-_cropped.jpg)

1579 Mario Cartaro en Pierre Le Poivre

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:16th-century_maps_of_Maastricht#/media/File:Wolf-Dietrich-Klebeband_Städtebilder_G_034_III.jpg

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=118470698>

1587 Simon de Bellomonte

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sketch_of_Maastricht_\(S_de_Bellomonte,_1587\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sketch_of_Maastricht_(S_de_Bellomonte,_1587).jpg)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1581braun_hogenberg_II_21_b.jpg

1632 Fredrik Hendrik de Stedendwinger

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4998387>

1652 Blaeu

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4998387>

<https://objects.library.uu.nl/reader/index.php?obj=1874-237713&lan=en#page//52/21/31/52213138426633615601451169782851892476.jpg/mode/1up>

pagina 437

1673 John Scott

Universiteitsbibliotheek Leiden,

<http://hdl.handle.net/1887.1/item:3295859>

1703 Jan van Call (II)

<https://www.ppsimons.nl/stamboom/Maastrichtslag1703a.htm>

<https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-1878-A-734>

Maastricht in Beeld kortweg MiB

MiB is een fotomagazine voor liefhebbers van de stad Maastricht. De opzet is simpel: interessante onderwerpen, behoorlijke foto's, korte stukken tekst met wat uitleg en achtergronden en een nette layout.

Dit magazine is gratis en komt uit de Boekenkast van Peter Scheele:

<https://scheelpj.home.xs4all.nl/Site>

Ik wens u veel kijk- en leesplezier.

Peter Scheele

Colofon

Camera: Panasonic Lumix LX100, Make II

Bewerking: Adobe Lightroom Classic 13.2

Opmaak: Apple Pages 14.0

Font: Odile Light van **Kontour**

Foto's, tekst en opmaak: Peter Scheele